

Az örök béke hívei

ELŐZMÉNYEK ÉS BAJCSY-ZSILINSZKY

A második világháború angol miniszterelnöke, Winston Churchill két üzenetet küldött a magyar népnek az angol nép és szövetségesei nevében. Az ígéretek közül csak az egyiket vették figyelembe utódai s volt fegyvertársai.

Teleki Pál magyar miniszterelnök öngyilkossága után, 1941. április első hetében világgá röpült az a fogadkozás, hogy a magyar–jugoszláv örök barátsági szerződés megszegését megtagadó s a hitlerista német csapatok támadó hadműveletei ellen tiltakozó magyar államférfi emlékének azzal kell adózni, hogy a béketárgyalások idején egy széket üresen hagynak a győztes hatalmak.

Churchill második ígéretét 1943. február tizenegyedikén adták át a lisszaboni magyar követnek: az újvidéki események mély csorbát ejtettek a magyar nemzet becsületén. Emiatt a szerbekkel valószínűleg még sok nehézségük lesz a magyaroknak.

A jóslatszerű ígéret a következő év novemberében várakozáson felül teljesült.

Teleki Pál emlékének megbecsüléséről nemcsak a politikai győztes utódok feledkeztek el, hanem maga az ígérgetevő Nobel-díjra jutott kolosszális emlékiratában meg sem említi ezt a magyarokat sorsuk gyökerében érintő lehetőséget.

A béketárgyalásokon csak az újvidéki eseményeket tették szóvá, Magyarország nagy hátrányára. A magyar békedelegációnak azt a felterjesztését, mely szerint a szerb partizánok 1944 novemberében tízszeresen vettek elégtételt Bácskában, Újvidéken kapott sérelmeikért, veszteségeikért, minthogy negyvenezernél több ártatlan magyar férfit gyilkoltak meg vérbosszúra szomjas kegyetlenséggel – nem vették figyelembe, úgyszólván hallatlanná tették. Pedig az még égbekiáltóbb volt, mint az újvidéki úgynevezett magyar katonai „razzia”.

A háború után – a jugoszláv állammal kialakult „szocialista” barátság miatt – nem illett, sőt tilalmas volt emlékezni mindarra, ami 1944 őszén történt Bácskában. S a „büntudat” meg a szégyenkezés miatt hallgatni kellett az 1942-es újvidéki eseményekről is. Ebben a hallgatásban, elhallgatásban szerepe volt annak a maradék katonai, katonatiszti önbecsülésnek, amely a háború alatt és a háború után is úgy vélekedett, hogy mindaz, ami 1941 végén és 1942 januárjában Újvidéken s a csajkaskörzetben történt, szükségszerű megtorlás volt, amellyel minden szuverén állam védereje jogosan s hasonló eréllyel köteles lett volna visszaverni, fegyveresen elhárítani függetlensége ellen törő minden fegyveres támadási kísérletet.

Ennek a hatalmi elvnek hitében s a birtokonbelüliség úri meggyőződésében tiltakozott a magyar királyi honvédtisztikar már Bajcsy-Zsilinszky Endre felháborodása ellen, még akkor is, amikor a parancsnokokat törvény elé állították. Ezért történhetett, hogy maguk a bírák is jogosnak ítélvén a „partizánakciók” ellen foganatosított replesszáliákat, elébb felmentették a vádlott tiszteket.

De a következő évben, 1943-ban, Bajcsy-Zsilinszkyék megújuló követelései és az angol miniszterelnök februárban Lisszabonban tolmácsolt vészjósító üzenete miatt, annak majdani következményeit elhárítandó, új eljárást indítottak a megszeppent kormányzó utasítására. Ám azok, akik akkor s később is és mindmáig elkerülhetetlenül jogosnak és nem becsületébe vágónak tartották s (talán még utódaikban) tartják ma is az újvidéki vérengzést, közvetlenül az ítélet elől kimentették, megszőktették a fővádlottakat.

Ami a következő év őszén történt Bácskában, a magyar férfiak tömeges lemészárlása, a vérbosszúra emlékeztető viszszaforrás jegyében, annak az igazságszolgáltatás, az illetékes jugoszláv bíróság által való el- és megítélése iránt – tudtommal – arról mindmáig semmi szó nem esett. Következésképp a jugoszláv hatóságok s maga a szerb nép a magyarok elleni, ártatlan férfiak tízezreit sújtó hatalmas megtorlást igazságosnak, a szocialista erkölccsel megegyezőnek tartotta, tartja.

S változatlanul nem táplál büntudatot még azután sem, hogy magyar részről a harmadik nekifutásként 1946-ban a Magyar Népbíróság súlyos, helyenkint és személyre szólóan olykor legsúlyosabb ítéleteket hozta az Újvidéken történt kegyetlenségek megparancsolói és elkövetői ellen.

Mindezeket tudva, az isteni és földi igazságszolgáltatás részrehajló mozdíthatatlanságának megmozdítása végett íródott 1960-ban a *Hideg napok*. Feltárandó a túlzó jugoszláv propagandairatok ellenében az újvidéki razzia méreteit, azaz a többször kimondott igénnyel, hogy a két és fél esztendő múlva bekövetkezett, minden képzeletet felülmúló megtorlást egy szerb írónak lenne hivatása és kötelessége összefoglalni, megírni.

S mert a méltán kívánt válasz nem következett el, a *Hideg napok* magyar szerzőjének kellett vállalkoznia arra, hogy a meddő várakozás után maga adjon hírt 1969-ben egy községre szűkítve s csak jelezve a szerb vérbosszú módszeres kegyetlenségéről.

A *Bezdáni ember* címen közreadott beszámolóból megjelenése után diplomáciai ügy lett, nemcsak a jugoszláv külügyminisztérium, de a jugoszláv partizánszövetség is sérelmesnek érezte az elkövetett szörnyűségek töredékének feltárását is.

A történetek: a kölcsönös felelősség rögzítése és emlékezetbe idézése végett – a *Hideg napok* írójára vár, várt az a kényszerű feladat, hogy a rendelkezésére jutott s felgyült adatok, eseményrészletek összefoglalása által megossza a két nemzet között az égbekiáltó kiontott vér mennyiségét.

Nem kezdhetem mással, mint a mártírhálalt szenvedett Bajcsy-Zsilinszky Endre szavainak felsorakoztatásával. Ő a magyar állam jövődő stabilitását a délszláv néppel leendő szoros baráti együttműködéssel képzelte el, s e reményét az 1940-ben megkötött magyar–jugoszláv örök barátsági szerződéssel a megvalósulás boldog kezdetének vélte.

Az újvidéki razziát álmai széttiprásának minősítette. De szóljon ő reményeiről s várakozásairól s küzdelméről, hogy ne hiúsuljon meg a két nép békéje:

„Nem titkolom őszinte rokonszenvedtem a délszláv népek – szerbek, horvátok, szlovének – iránt. Egyéni viszonzása ez csupán annak az alig rejtegethető kollektív rokonszenvednek, melyet a délszlávok minden törzse, talán leginkább a szerbek, a magyar szellem megnyilatkozásai, elsősorban népi zenénk iránt minden más idegen népnél elemibb erejű természetességgel tanúsítanak. Elképzelhető-e, hogy sorsszerű ellenségünk lehessen egy nép, amely ennyire szívébe fogadja a magyar egyéniség legőszönösebb szellemi megnyilatkozását, népdalunkat?

Sokat tűnődtem, füstölögtem magamban a délszláv–magyar kérdésen. Nem mai konjunktúra ez az én délszláv tájékozódásom. 1930-ban megjelent Nemzeti Radikalizmus című politikai programkönyvemben már a magyar külpolitika egyik legfőbb feladatának hangoztattam a magyar–szerb–horvát kiegyezés és együttműködés megvalósítását...

Azóta is szüntelenül érdekel, foglalkoztat, izgat a délszláv–magyar kérdés.

Volt idő, amikor látván szerb szomszédjaink nagyhatalmi ábrándjait, igényeit, nyilvánvaló nagyzolásait Csonkagyarországgal és az elszakított magyar kisebbségekkel szemben tanúsított rideg, sőt ellenséges magatartását, ugyanakkor érthetetlen alkalmazkodásukat a prágai kisantantvezénylethez, azt gondoltam: olyan nép ez, amelyet a maga természetes medrébe viaszorítani csak erőszakkal lehet. Ki kell hát lesni a jó alkalmat, és meg kell őket verni mindenáron, a magyar–délszláv kérdést csak ez döntheti el. Utóbb rájöttem – nagyon számottevő délszláv vélemények is ebbe az irányba tereltek –, hogy egy magyar–délszláv mérkőzés hasonlítana egy eldöntetlen bajvíváshoz, az egymást legyőzni nem tudó hősöknek idejében kellene megtámadniok egymást. Magyarország belátható időn belül nem lehet többé nagyhatalom önmagában, Jugoszlávia még kevésbé... Mindkét oldalon elemi erejű szükség tehát a kölcsönös kiegyensúlyozás, megértés, összefogás. Magyarok és délszlávok együtt a maguk hatalmas és szinte hasonlíthatatlan katonai értékük révén eldönthetnék egész Délkelet európa sorsát.

Semmi kétség nem lehet afelől, hogy a magyarok és délszlávok együtt szilárd és diadalmas dunai nagyhatalom, politikailag és katonailag egyaránt. Olyan erejű, amilyen az osztrák–magyar monarchia sosem volt.

Talán még mindmáig nem késő kölcsönösen levonni a tévedések következtetéseit...”

Helyünk és sorsunk Európában című könyvének nyitányában ezekkel a reménykedő sorokkal tekint a jövőbe Bajcsy-Zsilinszky Endre 1941 tavaszán. Könyvét az 1940 decemberében megkötött magyar–jugoszláv örök baráti szerződés ideje táján fejezte be, s a szerződés ratifikálása idején végezte rajta a nyomdai simításokat.

Április 2-án német csapatok vonulnak Magyarországon Jugoszlávia ellen. Teleki Pál miniszterelnök az örök barátsági szerződés nevében öngyilkossággal tiltakozik a nácihoz csatlakozó magyar uralkodó körök döntése ellen.

A magyar katonai csatlakozás jogosságát igazolandó az új miniszterelnök, Bárdossy László az április 10-i minisztertanácson így menti fel a kormányt a magyar–jugoszláv örök barátsági szerződésből reá háramló erkölcsi felelősség alól: „A helyzet alakulása lehetővé tette, hogy oly módon és akkor vegyünk részt a katonai akcióban, amikor Jugoszlávia mint államalakulat megszűnt, s ennek folytán teljes akciószabadságunkat visszanyerjük.”

A magyar katonaság április 11-én átlépte a magyar–jugoszláv határt.

A *Helyünk és sorsunk Európában*-t még aznap betiltják, a fellelhető példányokat elkobozzák és bezúzzák.

De Bajcsy-Zsilinszky Endre éberren figyel, mi történik a magyar csapatok által megszállt-visszafoglalt Bácskában. 1941. december 5-én a képviselőházban heves beszédben kéri Bárdossy segítségét a meggyötört bácskai nép védelmében.

„A magyar alkotmányosságot csak a mi holttesteinken át lehet megsemmisíteni” – mondja többek között. – „Szeretném megkérni a miniszterelnök urat, hogy nagy gondot és nagy szeretetet áldozzon a magyar–délszláv kérdésre. Kérem őt, hogy tegyen félre minden más munkát és feladatot, ami-

kor Bácskából panaszok vagy panaszkodók érkeznek, fogadja a régi nagy államférfiak módján a mi államunkhoz visszatért délszlávokat, elsősorban a legjobban megpróbált szerb-ségnek szószólóit, és igyekezzék gyógyítani azokat a sebeket, amelyeket jórészt akaratlanul és kényszerűségből ütünk. Higgye el a miniszterelnök úr nekem, aki voltam lent Bácskában és tájékozódtam a dolgokról, hogy igenis történtek megokolatlan és igen káros kilengések is. Ezeket a tapasztalataimat majd más úton fogom a miniszterelnök úr elé juttatni. Ami történt, megtörtént, azon már nem változtathatunk. De annál nagyobb gonddal és lelkiismeretességgel kell kormány-
nak és közigazgatásnak mindent megtennie, hogy minden téren és minden vonatkozásban az emberséges szellem és igazságszítás érvényesüljön.”

Zsilinszky 1942. január 21-én levelet küldött Bárdossynak a délvidéki újabb törvénytelenlések, kegyetlenkedések, a nemzetiségi lakosság üldöztetése miatt. Meghallgatást kért, s nagy meglepetésére a miniszterelnök már másnapra fogadta, nyilván azért, hogy biztosítsa vendégét: „a hírek általában túlzottak, a helyzet nem nyugtalanító”, történhetek kilengések, ő azonban intézkedik. S előadja a sajkáskerületben történt „tisztogatás” néhány mozzanatát: tudni kell, hogy a partizánmozgalom Bácskába is átcsapott. Csendőreink és katonai járőreink ismételten puskatúzbe kerültek, gyakori, hogy katonai autóinkra lőnek. Ezért volt szükséges a környék átfésülése. A bandák nagy részét megsemmisítették, tizenegy saját halott is áldozatul esett. A belügy-, a honvédelmi miniszter és a vezérkari főnök engedélyt adott a tisztogató műveletek kiterjesztésére, és így Újvidéken is razia kezdődött. S mert érti az aggodalmat, ígéri, azonnal intézkedik, telefonál, hogy ne legyen semmiféle kegyetlenkedés.

Bárdossy azt gondolhatta, Zsilinszky már tud az újvidéki mézarlás első napjáról. De ő csak másnap érti meg, miért fogadta őt a miniszterelnök oly hirtelen, s hogy tőle olyasmiről értesült, amiről sejtelve sem volt. Amikor megtudta, mi történt ama három napon Újvidéken, sürgős beavatkozást

kér a hadügyminisztertől s a vezérkar főnökétől, mert a hírek valósággal kétségbeejtik.

Egy fiatal újvidéki ügyész hozza fel az első összefoglaló jelentést, de nem az illetékes miniszterhez fordul, hanem Zsilinszkyhez, aki Fóris László miniszteri tanácsossal együtt nyomban Bárdossyhoz siet. A miniszterelnök keményen rendreutasítva küldi el őket.

Zsilinszky már január 29-én feltárja a szörnyűségeket a parlament külügyi bizottságában. Ott megrendült felháborodással, de némelyek kétkedéssel fogadják a közlést.

Zsilinszky nem lát más lehetőséget, február negyedikén emlékiratban kéri a kormányzót, avatkozzék be, hogy ne folytatódjanak az akasztási és agyonlövési módszerek: „Bírói ítélet nélkül tömegmészárlás történt Magyarországon, katonák és csendőrök, tehát honvédtisztok és csendőrtisztek felelőssége mellett. Életem végéig fájlalni fogom, hogy már novemberben nem vittem ezt a súlyos baljóslatú ügyet főméltóságod színe elé, főleg azért, hogy rámutassak a módszerek irtózatossá válására...”

Csak jóval utóbb, az újvidéki pogromról kapott értesüléseim során ébredtem rá, hogy mikor én a miniszterelnök úrnál jártam, emlékezetem szerint január 21-én, akkor már javában folyt az újvidéki hivatalos katonai pogrom. Vagyis én még január 21-én délután 2 és 3 óra között figyelmeztettem a miniszterelnök urat a zsablyai vérfürdőről, és ő még ezen a napon telefonált Újvidékre, vagyis az újvidéki pogrom első napján. A miniszterelnöki utasításnak a világon semmi hatása nem volt, mert a háromnapos újvidéki pogrom a maga módján, a maga sínein, a maga árja becstelenségével bonyolódott le... Megállapítom Bárdossy súlyos politikai felelősségét: nem mondhatja, hogy senki nem figyelmeztette idejében.

Elismerem, Zsablya és Újvidék között lényeges különbség van. Zsablyán fegyveres támadás előzte a megtorlást. Újvidéken azonban semmi ilyesmi nem történt. Aljasul kiszámították, előre kitervelték a pogromot.

Mérhetetlen gyalázat, hogy magasabb katonai parancs-

nokság nyilvánvaló tudomásával, felelősségével történt ez az undorító, embertelen mézárlás, aljas, alattomos árja és nem magyar szellemben, a módszerek mellett gyáván és névtelenül a magyar állam, a magyar honvédség nevében, a magyar kormányra hivatkozva...

Vagy ez a belső katonai zendülés győz, vagy a becsületes magyarok.

Mi az közelebbről, ami súlyosabbá teszi az újvidéki pogromot a sajkás kerületnél?

Először az a körülmény, hogy már egy megelőző kéthetes pogrom után következett;

másodszor e szerb fegyveres összeesküvők támadásának hiánya, hiszen Újvidéken nem fegyveres támadás indította el a tragikus események lavináját, mint ahogyan ez Zsablyán történt;

harmadszor, a szegedi hadtestparancsnok és a városi állomásparancsnok – egy személy v. két személy? – jelenléte és felelőssége az eseményekért;

negyedszer, az egész pogrom aljasul kiszámított, előre kitervelt volta, aminek számtalan bizonyítéka van;

ötödszor, az alábbi plakát, melyet szinte hihetetlenül gyátlázatos, magyartalan fogalmazásban itt szóról szóra közlök, szellemében is, nyelvében is iszonyú dokumentuma a mai korszaknak.

Egyetlen percig sem lehet kétséges, hogy ezt a plakátot magyar ember nem fogalmazhatta meg, úgy hangzik, mint ha idegen anyanyelvű s magyarul csak igen gyarlón tudó valaki idegen nyelvből fordította volna.

A katonai hatóság mindenkit otthonába szegezett, sőt még a redőnyöket és függönyöket is le kellett húzni minden lakásban, hogy senki se tekinthessen le az utcára... az első napon, január 21-én állítólag listák szerint, kerületenkint járták csendőrök és katonák altiszti vezetés mellett a házakat és igazoltatták a szerbeket, zsidókat. Aztán tömegesen, katonai teherautókon elvitték őket a Duna partjára, ott turnusonként meztelenre vetkőztettek férfiakat, nőket, gyermekeket együtt, agyonlőtték őket, és a Duna jegébe dobták. Éjszaká-

nak idején aztán állítólag ágyúval lőtték szét a jeget, hogy a hullákat a víz elhordja. A Duna-parton tömegesen agyonlőtt emberek száma enyhén számítva is több százra tehető. De nem csak ilyen sablonosan történt a pogrom, egy újvidéki barátom, kiváló magyar ember mondotta budapesti ismerősei előtt, hogy a református temetőben a maga szemével látott vagy 80 hullát temetetlenül. A második napon már egyszerűsítették a dolgot: »lakásaikban ölték meg az embereket, családokat irtottak ki, gyerekestül, kirabolták a házakat, pénzszekrényeket törtek fel...«

Polgárháborúszerű jelenségek zsarátnokának eltaposásáról van szó. Magyarország felelős vezetői nem hunyhatnak szemet ama valószínűség felett, hogy ezt a polgárháborúszerű felelőtlenséget és az elvadultságokat külső erők mozgatják, összefogva a hazai felforgató elemekkel.”

A kormányzó sem teljesítette Zsilinszky kérését, a bűnösök felelőssége vonása akkor elmaradt.

Zsilinszky 1942. december másodikán ismét parlament elé vitte az ügyet interpelláció formájában: a jóvátétel halogatása miatt. A jobboldali képviselők tomboló tiltakozása miatt a parlamenti jegyzőkönyv töredékes: „Ha a megtorlásnak akadályai vannak, a miniszterelnök úr hárítsa el azokat, hogy a közelgő válságos időkben... ..Én a magyar lelkiismeretet szólaltatom meg... a magyar lelkiismeretet.”

*

A magyar lelkiismeretet szólaltatta meg a *Hideg napok* írója, amikor regényében négy egykor volt, akkor ott volt magyar katonát, immár börtönben, visszaemlékeztet ama három újvidéki napra.

Utolsó emlékező börtönbeli mondataikban felmerül a gondolat, vajon mi lesz, ha fordul a hadiszerencse, s visszajönnek a szerbek, a partizánok? Lesz-e megtorlás? Ők ott a börtönben még nem értesülvén arról, ami már bekövetkezett, úgy vélik, a megtorlás, ha lesz is, nem múlja felül azt, ami akkor, 42 januárjában megesett.

Mi tudjuk, hogy nagyot tévedtek. S ez a mostani könyv

igyekszik a tévedés végére járni, s elemezni mindazt, ami vérbosszúméretekben az ártatlan szerbek és zsidók ezrei ellenében az ártatlan magyarok tízezreit érte.

Amint a *Hideg napok* megírásának eszméje már 1942-ben megfogant, tehát tizennyolc évvel a könyv létrehozása és huszonkét évvel megjelenése előtt – úgy a *Vérbosszú Bácskában* fogantatása is 1944-re esik, az első kósza gyilkos hírek érkezésének idejére, de a véres 45 nap összefoglalására csak 46 esztendővel később nyílt mód és lehetőség, s a könyv formájú összefoglaló híradásomra is egy évvel később, a Tito-rendszer (-mítosz) végleges összeomlása után.

Amikor 1942 tavaszán–nyarán Újvidéken jártam, még frissek voltak a városban ejtett sebek. Rövid összefoglalóban lejegyeztem magamnak néhány elem kerülő családi tragédiát a három januári nap pokolbugyrából. Ezek a feljegyzések kaphattak levegőt 18 év múlva, amikor úgy éreztem, a magyar nemzeti becsületen esett vérmocsok letörlésének ideje elérkezett.

Az 1944-es még véresebb, még kegyetlenebb megtorlásról a Bácskába telepített székelyek egy részének lemészárlása híreből értesültem előbb, majd később a falvakról falvakra ismétlődő délvidéki bosszúhadjáratnak is híre jött. S mert számomra a borzalmak akkor tényszerűen megfoghatatlannak látszottak, kezdettől fogva azt reméltem, hogy az én általam szégyenkezve megírandó, megírt három kegyetlen nap felmutatása után akad lelkiismeretes szerb író is, aki az 1944-es bácskai 45 nap véres bűneit műalkotásban megbánja népe nevében.

Erre a bűnvallomásra azonban évtizedeken át hiába vártam, vártunk.

Egy belgrádi találkozón szerb írók körében szóvá is tettem 1965-ben ezt a várakozásomat, amelynek teljesülése felmentene engemet a *Hideg napok* miatt hazámban körém fonódó anatómia alól.

A jelen lévő szerb írók rövid tanácskozás után ezt a választ adták: „A második világháború táján Jugoszláviában háborús, polgárháborús körülmények között közel kétmillió em-

bert öltek meg, pusztítottak el, végeztek ki. Ehhez a hullatömeghez (hósi halotthoz) képest a bácskai áldozatok száma csekélység – csepp a tengerben.”

Hiába erősítettem, hogy az ártatlanul lemészárolt bácskai tízezrek vére nem csepp a jugoszláviai emberirtás vértengerében, hanem vérfolyam, amely nem torkollik soha a közös délszláv tengerbe, hanem alvadt vérként a hátramaradott magyarok emlékezetében súlyosul emberöltőkre.

Tőlem hazám java értelmiségének egy része, írók is, azt kérte számon, miért nem róttam az újvidéki ezrek mellé a nyolcvan bácskai község kivérzett magyar tízezreit. Inkább egy mondatot sem az egészről! Nem vették tudomásul, hogy egyetlen bácskai község magyar veszteségeiről írott közleményem milyen jugoszláviai felhördülést támasztott, Tito éppen készülő látogatását is átmenetileg megakadályozva.

Meg kell mondanom végül, hogy értelmiségi társadalmunk józanabb része, különösen a történészek nem vettek részt a *Hideg napok* elleni tiltakozásban, tudván, hogy a véres múltat előbb-utóbb úgyis fel kell tárni, s helyesebb, ha a mi nevünkben elkövetett galádságokat mi juttatjuk napfényre.

Emlékeztetőül hadd idézzem még Bajcsy-Zsilinszky Endre 1942. február negyedikén Horthy Miklóshoz írott szavait:

„Főméltóságú Uram! Az ilyen méretű embertelenségek az égre kiáltanak, és nem maradnak bosszulatlanul, jóvátétel nélkül. Kérdés csak az, Magyarország, Magyarország kormányzója és kormánya torolják-e meg a bűnöket a magyar törvény erejével, vagy esetleg mások, sokszorosán – akár *a vérbosszú szörnyű törvénye szerint*, akár valami békét diktáló nemzetközi fórum zöld asztalánál – de akkor már nem az igazi bűnösökkel, hanem a mi szerencsétlen, drága nemzetünkkel szemben.”